

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПРАВА

DEVELOPMENT TRENDS OF MODERN LAW

Дудченко В.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-0915-6530

Пасечник О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-2032-1851

У статті розглянуто основні тенденції розвитку сучасного права, серед яких як домінуючу виокремлено антропологізацію. Обґрунтовується, що згідно з ліберальною думкою людська особистість є доконечною метою права, тому юридичні закони можуть прийматися тільки у зв'язку з життєдіяльністю людини як такої. Суспільство створене для людини, а не людина для суспільства. Держава і суспільство мусять забезпечити гідне існування людини і свобод, оскільки вони є лише «конструкціями», які дозволяють людині затвердити цінність своїх прав і реалізувати їх. Правовий закон покликаний примусити всіх дотримуватися прав кожного індивіда, він встановлює взаємні обмеження цих прав і поєднує ідею прав з ідеєю обов'язків.

Також виокремлені як такі універсалізацію та уніфікацію права, які є проявом глобалізаційних процесів та сприяють наближенню правових систем. Виявлено роль інформації у розвитку сучасного права. Враховуючи процеси стрімкого розвитку технологічного інструментарію, забезпечення новітніх форм комунікації суспільства відбувається становлення глобальної правової системи, в якій міжнародне право і національні правові системи, стають тісно взаємопов'язаними елементами єдиної різони, об'єктом регулювання якої є вся людська цивілізація. Зазначені положення зумовлюють виділення засад формування та перспектив розвитку глобального права.

Зазначено, що домінуючою тенденцією розвитку сучасного права має бути вироблення різних інституцій та механізмів забезпечення прав людини, адже право має відображати духовні цінності суспільства, які надають значення і сенсу цьому суспільству. Головною цінністю суспільства постає людина з її невід'ємними правами та обов'язками. Відтак, характеризуючи універсалізм сучасного права, слід враховувати, що зовнішня варіантність правових систем є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку.

Ключові слова: сучасне право, розвиток права, антропологізація права, універсалізація права, суб'єкт права, національне право, міжнародне право, правові системи, інформація, глобальне право.

The article is devoted to the main trends in the development of modern law, among which anthropological is singled out as dominant. It is substantiated that, according to the liberal opinion, the human personality is the ultimate goal of law, therefore legal norms can be adopted only in connection with the life activity of a person. Society is created for human, not human for society. The state and society must ensure the dignified existence of a person and freedoms, since they are only "constructions" that allow a person to confirm the value of his rights and realize them. Legal norms are designed to force everyone to observe the rights of each individual, it establishes mutual limitations of these rights and combines the idea of rights with the idea of duties.

The universalization and unification of law, which are a manifestation of globalization processes and contribute to the approximation of legal systems, are also singled out as such. The role of information in the development of modern law is revealed. Taking into account the processes of rapid development of the technological process for the provision of the latest forms of communication in society, a global legal system is being formed, in which international law and national legal systems become closely interconnected elements of a single rhizome, the object of which is the regulation of the entire human civilization. The specified provisions determine the allocation of the foundations of the formation and development prospects of global law.

It is noted that the dominant trend in the development of modern law should be the development of various institutions and mechanisms for ensuring human rights, because law should reflect the spiritual values of society, which give meaning and meaning to this society. The main value of society is a person with his inherent rights and responsibilities. Therefore, characterizing the universalism of modern law, it should be taken into account that the external variability of legal systems is a consequence of the branching of one basis of the global legal order.

Key words: modern law, development of law, anthropology of law, universalization of law, subject of law, national law, international law, legal systems, information, global law.

Актуальність. Процеси, які відбуваються у сучасному світі під впливом глобалізації, висувають на порядок денний нові вимоги до розвитку права. Інформаційно-комунікаційні та технологічні складові змінюють моделі організації соціальних відносин. Глобальні світові проблеми, такі як пандемія, екологія, зелена енергетика та ін., потребують новітніх підходів до належного впорядкування та забезпечення. Поряд із зазначеним, не менш важливими залишаються питання щодо організації відносин між суб'єктами права на міжнародному, регіональному та національному рівнях, особливостях забезпечення міжнародного правопорядку. Зрозуміло, що всі зазначені процеси відцентровані відносно людини, її основних прав і свобод, а відтак, суттєвому науковому аналізу мають підлягати ключові компоненти правової реальності.

Тенденції розвитку сучасного права знайшли відображення у працях Р. Бірюкова, С. Бахіна, В. Буника, В. Дудченко, В. Завальнюка, Ю. Оборотова, В. Лемака. Водночас

стрімкий розвиток суспільства, новітніх форм комунікацій спонукає до проведення нових досліджень.

Мета. Загальнотеоретичне дослідження тенденцій розвитку сучасного права.

Основний зміст. В. Завальнюк зазначає, що «вимоги сучасного світу обумовлюють перегляд уявлень людей про право. Перш за все, виникає необхідність усвідомлення, що саме людина є джерелом права, основним його носієм, а забезпечення інтересів і потреб людини є головним призначенням права, виміром його ефективності. Ефективність норм законодавства значною мірою залежить від того, наскільки вони відображають властивості людської природи, у т.ч. ті, що мають своїм джерелом національний менталітет. Найважливішим фактором ефективності норм законодавства є їх антропологічна адекватність, тобто відповідність основних властивостей людини, її головним потребам. Гармонізація, взаємна адаптація норм законодавства і психіки людини, її ідеалів, потреб і очіку-

вань також слугує важливим фактором ефективності норм права» [8, с. 43]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що визначення права має визначатися з антропологічного моменту, з людської вільної волі. Дане положення має бути домінуючою тенденцією сучасного правового розвитку.

Носієм вільної волі є людина, тож, очевидно, що поняття суб'єкта права посідає першочергове місце серед основних правових понять. Ідея про людину є вихідною тезою для будь-якого юридичного мислення. Без людини як суб'єкта права немислиме ніяке вчення, ніяка думка про право. Поза думкою про людину як самоцінності, можливе, правда, існування якогось порядку, але про нього логічно не можна стверджувати, що він – правопорядок.

Людина з'являється на світ правовим суб'єктом, незалежно від будь-яких постанов, законів, які діють в тій чи іншій державі. «Людина правоздатна з дня народження» – так прийнято виражати цю думку в усіх працях з природного права. Тож правоздатність як природна властивість суб'єкта права не надається людині постановою законодавця, «правопорядком» який існує в суспільстві. Поняттям цим може, правда, багато хто і не володіти, але в цьому випадку і відповідні міркування про права і обов'язки виявляються позбавленими будь-якої логічної підстави [7, с. 189].

Поняття про людину як самоцінності у співжитті з іншими, є водночас поняттям, котре затверджує за людиною особливий стан. Це і є її право поставати суб'єктом, самоцінністю, її суб'єктивне право. Коротко кажучи, здатність людини бути суб'єктом і є її суб'єктивне право, що не в змозі заперечувати ніякий об'єктивний порядок, якщо він прагне залишатися порядком правовим. Постаючи постійним обмеженням існуючого порядку, здатність може відігравати досить значну роль за будь-яких умов існування суспільства. Вона заперечує принципову можливість поглинання людини будь-яким устроєм суспільних чи державних відносин. Вона вказує на потребу для кожного існуючого устрою служити людині. Служити їй не в якомусь віддаленому майбутньому, не за умов існування ідеальних форм співжиття, але за будь-яких даних умов. Служити людині не як окремій особі, але будь-якій людині, бо суб'єкт є водночас правовою віднощиною.

З точки зору школи природного права, визначення і закріплення суб'єктивних прав мали витоком сутність самої людини. Згідно з ліберальною думкою людська особистість є доконечною метою права, тому юридичні закони можуть прийматися тільки у зв'язку з життєдіяльністю людини як такої. Суспільство створене для людини, а не людина для суспільства. Держава і суспільство мусять забезпечити гідне існування людини і свобод, оскільки вони є лише «конструкціями», які дозволяють людині затвердити цінність своїх прав і реалізувати їх. Правовий закон покликаний примусити всіх дотримуватися прав кожного індивіда, він встановлює взаємні обмеження цих прав і поєднує ідею прав з ідеєю обов'язків. Так, для Канта право є «системою умов», які забезпечують співіснування індивідуальних «свобод», а також співіснування здатності кожного діяти з аналогічною здатністю інших. Свобода постає тут як вища цінність і «уроджене право» людини, захист якого є завданням держави. Об'єктивне право виявляється в такому випадку системою суб'єктивних прав, які захищені законами, що визначають, обмежують і гарантують владу індивідів [7, с. 192-193].

Серед тенденцій правового розвитку в умовах глобалізації слід виокремити також тенденцію універсалізації та уніфікації права. В сучасних процесах стрімкого розвитку технологічного інструментарію забезпечення новітніх форм комунікації суспільства відбувається становлення глобальної правової системи, в якій міжнародне право і національні правові системи, стають тісно взаємопов'язаними елементами єдиної різими, об'єктом регулювання якої, є вся людська цивілізація. З іншого

боку – вироблення єдиних та взаємоузгоджених механізмів реалізації та захисту прав і свобод людини на рівні національних правових систем, що має сприяти виявленню та реалізації найуспішніших правових інститутів у всьому світі з точки зору їх оптимальної корисності для регулювання суспільних відносин.

Універсалізація належить до напрямів глобалізації, що, перш за все, характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійним зближенням правових систем та інтеграцією, закріпленою на комунікаційному і технічному рівнях.

Універсалізація – це також тенденція утворення універсальних понять та застосування схожих підходів до застосування таких понять. Універсалізація права – один з важливих аспектів сучасної глобалізації в сучасному світі. Глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни і модернізацію нових систем державно-правових інститутів, норм і відносин.

Проблема універсалізму (з лат. — різнобічність, багатоманітність) і партикуляризму (з лат. — частковість, відокремленість) у праві набуває особливого значення за умов глобалізації правоустроїв у сучасному світі. Універсалізм права означає спільні ознаки, які властиві праву багатьох країн. Партикуляризм, навпаки, наголошує на неповторності і самобутності національних правових устроїв. Однак універсалізм не заперечує національної самобутності права. Він доводить, що зовнішня варіантність правових устроїв є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку, частковими виявами якого і є ці устрої. Цю єдину основу утворюють принципи. Принципом же або закономірністю є ті ознаки, які спільні для різних правових систем» [6, с.13,18].

В основі виникнення і посилення тенденції універсалізації права лежить об'єктивний процес інтеграції світової економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації та інших засобів і сфер життя суспільства, що відбивається на еволюції права в цілому, так і на тенденціях його подальшого розвитку. Універсалізація права проявляється найбільш яскраво в умовах глобалізації. Будь-яка правова система комунікує, розвивається та обмінюється інформацією, що прискорює процес глобалізації.

Універсалізація – процес, що об'єднує суспільства ідеалом або еталоном. Вона позначається на індивідуальності, диктує свої цінності, потреби та шляхи їхнього досягнення. Універсалізації національного права сприяє формування і функціонування єдиних правових просторів, що складаються з національних правових систем. Такі правові простори формуються з урахуванням, з одного боку, інтересів і потреб відповідних національних правових систем, а з іншого, – тенденцій, що відбуваються в рамках наднаціонального права. Ефективність формування таких загальних правових просторів залежить від розміщення балансу інтересів національного і наднаціонального права.

Необхідно відзначити, що універсалізація національного права підсилює, з одного боку, вплив міжнародного права на національне, а з іншого – зміцнює позиції національного права при розробці норм міжнародного права [3, с. 18]. Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей.

Універсалізація належить до напрямів глобалізації разом з поляризацією й інтеграцією, що характеризує розвиток людини і мереж, груп та сфер ідентичного в одній розширеній мережі соціальних й політичних зв'язків. Цей процес характеризується постійною інтенсифікацією феноменів універсалізації, поляризації та інтеграції закріплених на комунікаційному і технічному рівнях [4, с. 210].

Універсалізація – це своєрідний процес вивчення, запозичення, пропагування, відкриття нового, навіть наса-

джування тих ідей, принципів і цінностей, котрі стали ключовими у відповідний період історії. Функціонування сучасних суспільств значною мірою визначається такими цінностями як права людини, соціальний капітал, культура, інформатизація, глобальна політика тощо. В той же час, інформаційна глобалізація охопила всі сфери життя – культуру, релігію, науку, мораль, політику. Використання Інтернету, активний розвиток інформаційних технологій сприяють забезпеченню прав людини, підвищенню комфортності життя людей.

Очевидним є те, що, з одного боку, процес універсалізації прав людини, як в частині нормативній, так і в частині інституційній, має місце. З іншого – штучне прискорення цього процесу є неприпустимим в силу все ще наявних сьогодні особливостей локальних і регіональних цивілізаційних середовищ [9, с. 28-29].

Прогрес науки і техніки, особливо у другій половині ХХ ст., набув планетарного масштабу. Відстань між країнами і континентами мінімально скоротилася. Мільйони і мільярди людей на планеті користуються однією і тією ж інформацією. З розвитком науково-технічного прогресу стало можливим й невербальне, віддалене спілкування за допомогою передачі інформації комунікаційними засобами. Поряд з цим розвивалися і засоби фіксації інформації, що було необхідним для її передачі та зберігання. Сучасний процес спілкування, опосередкований засобами зв'язку, змістом якого є впорядкована певним чином інформація, є інформаційною комунікацією, в ході якої відбувається передача інформаційних повідомлень. Універсалізація – процес засвоєння людством позитивних ідей справедливості, добра, загального блага у різних сферах суспільних відносин; згодом їх закріпили нормативно у національному праві й на міжнародному рівні [5].

Універсалізація прав і свобод людини сприяє тому, що формується глобальна система взаємозалежності, набуває сили процес, який генерує трансконтинентальні й між-регіональні потоки в інформаційній сфері. Інформаційна сфера робить значний вплив на життєдіяльність людей. А виникнення і розвиток інформаційних відносин створює нову структуру – інформаційне суспільство на універсальному і регіональному рівнях [2, с. 22].

Важливо з правової точки зору охарактеризувати особливості розвитку прав людини в інформаційній сфері як предмету національного та міжнародно-правового регулювання.

Найбільш істотними тенденціями універсалізації прав і свобод людини в інформаційній сфері є розширення і поглиблення правового регулювання і поява нової галузі – інформаційне право в межах національної правової системи та в міжнародному праві – міжнародного інформаційного права, а також встановлення стандартів прав людини в інформаційній сфері. Навіть простий факт обміну інформацією в соціальних мережах онлайн, все це посилює усвідомлення належності людини до глобального суспільства.

Як визнання досягнень в інформаційній сфері та підтвердження значення її впливу на розвиток людства та міжнародних відносин є прийняття резолюції 60/252 Генеральною Асамблеєю ООН [12] та проголошення 17 травня Міжнародним днем інформаційного суспільства.

На універсальному рівні процес вироблення принципів інформаційного права набирає обертів, його рушієм виступає розвиток глобального інформаційного суспільства. Ця діяльність здійснюється під егідою ООН та її органів. Так, Конференція в Мадриді в 1932 р. ознаменувала новий позитивний крок на шляху міжнародного регулювання зв'язку. Найбільш значущим рішенням, прийнятим на цій конференції, було створення міжнародної організації – Міжнародний союз електров'язку. Крім того, була укладена Міжнародна конвенція електров'язку, яка включила в себе принципи, що є спільними для телеграфного,

телефонного та радіозв'язку. У 1947 р. Міжнародний союз електров'язку став спеціалізованою організацією ООН. У грудні 2012 р. в Женеві відбулася Всесвітня конференція електров'язку Міжнародного союзу електров'язку, на якій була ухвалена нова редакція Регламенту міжнародного електров'язку.

Міжнародне співробітництво в інформаційній сфері є пріоритетним в ЮНЕСКО. Так, міжнародна програма розвитку ЮНЕСКО є інституційним механізмом здійснення нової стратегії в сфері комунікації. Крім того слід згадати й про інші програми ЮНЕСКО: «Інформаційне суспільство для всіх» 1996 р., «На шляху до комунікаційного та інформаційного суспільства» 2001 р., «Інформація для всіх» 2000 р. та ін., а також Рекомендація ЮНЕСКО «Про розвиток та використання багатомовності та загальний доступ до кіберпростору» 2003 р. Організація закликає держави сприяти створенню та обробці освітнього, культурного та наукового контенту в цифровому форматі, а також доступу до цього контенту з тим, щоб усі культури мали можливість для самовираження та доступу до кіберпростору усіма мовами [11]. «Хартія про збереження цифрового надбання», прийнята разом із вищезазначеною Рекомендацією у 2003 р. на 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО у Парижі, визначає цифрове надбання як «унікальні ресурси людських знань та форм вираження» [10].

Сучасне право відображає наявний рівень свободи, воно інтерактивне, динамічне і певною мірою гнучке. Воно відкрите до збагачення зовнішніми факторами, корелює із правовими традиціями та відповідає вимогам часу, але право залишається незмінним за своєю суттю – забезпечувати захист та належну реалізацію свободи індивідів.

Наразі монополія жорсткого права відступає перед розширенням ролі м'якого права в регулюванні суспільних відносин. Світове співтовариство переосмислює роль забезпечених примусом санкцій у їх співвідношенні до фактичних інтересів і волі сторін конфлікту в напрямку його фактичного вирішення. Відома формула отримує нову форму розвитку – важливим є результат, який не лише задовольняє інтересам сторін конфлікту, але й не суперечить загальним вимогам світового співтовариства та правам і свободам індивідів. Примус є лише зовнішньою ознакою права.

Правова глобалізація відображає не тільки просторові (кількісні), а й якісні зміни конституційних характеристик соціального і правового життя. У центрі її уваги – вироблення загального, універсального в нормативно-правових стандартах сучасної цивілізації. Особливо важливим є те, що правова глобалізація є відображенням тенденцій правничості, посилення правового нормування основних сфер соціальної дійсності. Але це тільки одна сторона, інша ж - активний розвиток правової глобалізації являє собою, зокрема, реакцію на виникнення в ХХІ столітті нових глобальних загроз людству у вигляді міжнародного тероризму, природних і техногенних катастроф, екологічної та енергетичної криз.

Основу правової глобалізації суспільних відносин в сучасних демократичних державах складають, перш за все, процеси правової модернізації на основі загального визнання і утвердження універсальних цінностей.

Сьогодні в літературі все частіше зустрічається поняття «глобальне право». Якщо допустити можливість зародження та існування «глобального права», то в даному випадку мова буде йти не про особливу систему правил поведінки. Можливість створення глобального права в процесі такої взаємодії залежить від перспектив формування «єдиної» світової правової культури. Сьогодні, з певними застереженнями, можна визнати існування загальнолюдських цінностей, що сформувалися в результаті міжнародної взаємодії.

На думку В. Лемака та А. Бадиди, «спільні цінності створюють нові форми взаємодії міжнародного, наднаці-

онального (регіонального) і національного правопорядків, поступово витворюючи спільний правовий простір на глобальному рівні. А посилення міжнародного правопорядку поєднується з розвитком регіональних правопорядків, розширенням кіберпростору та інтенсивним діалогом судових юрисдикцій різних правопорядків. Все наведене свідчить про формування контурів «глобального права», оснований на спільних правових цінностях» [1, с. 301].

Проте на даний момент, розглядати глобальне право у якості самостійної галузі права зарано, тому що відсутні конкретні предмет, об'єкт, джерела. Проте глобалізація сприяє розвитку глобального права в такий спосіб: спостерігається універсалізація та уніфікація міжнародного

права, взаємозв'язок національного права з міжнародним, регламентація відносин, що вийшли на світовий рівень.

Висновки. Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що сучасне право покликане регулювати складні політичні, економічні, культурні процеси, адаптуватися до наслідків глобалізації. Домінуючою тенденцією розвитку сучасного права має бути вироблення різних інституцій та механізмів забезпечення прав людини, адже право має відображати духовні цінності суспільства, які надають значення і сенсу цьому суспільству. Головною цінністю суспільства постає людина з її невід'ємними правами та обов'язками. Характеризуючи універсалізм сучасного права, слід зазначити, що зовнішня варіантність правових систем є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадида А.Ю., Лемак В. В. Глобалізація у правовому вимірі: формування контурів «глобального права». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія: Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 296-303.
2. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Міщенко В.Б. Інформаційне суспільство: управління, право, технології, безпека. Навчальний посібник. Київ: ННІПС КНУВС, 2009. С. 22.
3. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 22 с.
4. Буник В. Універсалізація: суть і головні ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2014. Вип. 5. С. 210-219. С. 210.
5. Васечко Л. О. Еволюція прав людини під впливом процесу глобалізації. *Форум права*. 2010. №4. С.121-126.
6. Дудченко В. В. Універсалізм і партикуляризм у праві. *Правова держава: Зб. наук. праць*. О.: Астропринт, 2005. Вип. 8. С. 13-19.
7. Дудченко В.В. Проблема концептуалізації права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 187-194.
8. Завальнюк В.В. Ефективність права: антропологічний та євроінтеграційний аспекти. *Lex Portus*. 2017. № 1. С. 39-49.
9. Пеца Д.Д. Проблеми універсалізації прав людини в умовах глобалізації: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 31. Том 1. С. 27-29.
10. Charter on the Preservation of Digital Heritage / Records of the General Conference 32nd Session Paris, 29 September to 17 October 2003, Volume 1, Resolutions. Paris, 2004. P. 74–77. URL : http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=17717&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 13.11.2021 р.).
11. Recommendation concerning the Promotion and Use of Multilingualism and Universal Access to Cyberspace / Records of the General Conference 32nd Session Paris, 29 September to 17 October 2003, Volume 1, Resolutions. Paris, 2004. P. 70–74. URL : http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=17717&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 13.11.2021 р.).
12. Resolution 60/252 World Summit on the Information Society, UNGA, 2006. URL: <http://www.itu.int/en/wtisd/Pages/res60-252.aspx>